

חבל נחלתו

סימן מב

אמירה לנוכרי בשביעית

פוסקים המקילים אף באיסור תורה כבעל העיטור, ויש פוסקים המחמירים אף באיסור דרבנן (עי"ש בנה"כ לשו"ע), הרי למעשה זו דעת רוב הפוסקים.

ב. השאלה היא לגבי שביעית. לפי מסקנת הראשונים לעיל, לגבי מלאכות מן התורה הרי הן אסורות לפחות מספק לחומרא. אולם שביעית בימינו לרוה"פ מדרבנן. וא"כ אף ארבע המלאכות (זריעה, זמירה, קצירה, בצירה) הן מדרבנן, שאר המלאכות בימינו הן תרי מדרבנן. ראשית כיון שהן אסורות אך מדרבנן, ועוד שבימינו שביעית מדרבנן.

האם מותר מחמת צורך גדול, או הפסד גדול, או לצרכי מצוה (כגון ישוב א"י) לעשות ע"י נכרי מלאכות האסורות בשביעית מדרבנן?

ג. בניגוד לאיסורים אחרים, כגון חסימה או סירוס בהם ישנם לאוים בלבד, בשנה השביעית ישנה מצות עשה מקבילה ללאוין של "ושבתה הארץ". נחלקו ראשונים ואחרונים האם מצות העשה מוטלת על העובד בפועל בשדה או על בעל השדה אף אם אחרים עובדים בה. אם מצות העשה מוטלת על העובד בשדה, כאשר אחרים עובדים בשדהו אין בעל השדה עובר, ומצות העשה היא מצות "גברא" כרוב המצוות בתורה. לעומת זאת אם הציווי הוא ששדהו תשבות בשביעית, הרי המצוה היא מצות "חפצא" ועל כן גם אם אדם אחר עובד בה כגון נכרי – בעליה עובר באיסור עשה. דוגמא לאיסור כזה הוא חיוב שביתת עבדיו ובהמותיו של אדם בשבת.

א. במסכת בבא מציעא (צ ע"א) שאלה הגמרא: "איבעיא להו: מהו שיאמר אדם לנוכרי חסום פרתי ודוש בה, מי אמרינן: כי אמרינן אמירה לנוכרי שבות – הני מילי לענין שבת, דאיסור סקילה, אבל חסימה דאיסור לאו – לא. או דלמא לא שנא?" מוסיף רש"י: "אמירה לנוכרי שבות – מדרבנן". היינו תוקף האיסור בשבת מדרבנן, על אף שהאמירה היא לעשות איסור תורה.

הראשונים השוו את האיסור לכל שאר האיסורים. כתב בעל המאור (ב"מ נב ע"ב): "והאומר לעובד כוכבים חסום פרתי ודוש בה בעיא ולא איפשיטא ולחומרא". והיראים (סי' רעד) כתב: "ונשאר בתיקו וכל תיקו דאיסורא אפי' בדרבנן לחומרא". והרא"ש (ב"מ פ"ז סי' ו) כתב שהראב"ד הכריע לקולא בכל איסורי תורה פרט לשבת. אמנם הרא"ש עצמו הכריע לחומרא. וכן הראב"ה (סי' תתקמז), והרמב"ם (הל' שכירות פ"ג ה"ג).

בדיני שבת נפסק (שו"ע או"ח סי' שז ס"ה): "דבר שאינו מלאכה, ואינו אסור לעשות בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לא"י לעשותו בשבת; והוא שיהיה שם מקצת חולי, או יהיה צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצוה; כיצד: אומר ישראל לא"י בשבת לעלות באילן להביא שופר לתקוע תקיעת מצוה; או להביא מים דרך חצר שלא עירבו, לרחוץ בו המצטער; ויש אוסרינן". היינו, אף שאמירה לנוכרי שבות הרי באיסורים מדרבנן מקילים עוד יותר, והותר במקום צורך גדול לומר לנוכרי לעשות פעולות האסורות לישראל מדרבנן. ואף שיש

הסמ"ג (עשין קמז)⁴ ותוס' רבינו אלחנן (ע"ז טו ע"ב) (עפ"י חלק מהאחרונים), מהרש"ל (ב"מ צ ע"א), ערוה"ש (סי' יט ס"ט), מנחת חינוך (מצוה קיב, שכו) סברו שבעל השדה מצווה ששדהו לא תעבד בשביעית, ולכן אין הבדל בין אם הוא עובד בשדה או שנכרי – בעל השדה עובר בעשה.

מחמת אותה שיטה, יש מהאחרונים שאוסרים השכרת שדהו לנכרי בשביעית אף בהבלעה (קודם השביעית) (יר"ד סי' ד), שו"ת נחפה בכסף (יר"ד סי' ד), שו"ת משיב דבר (ח"ב סי' נו), תורת הארץ (ח"א פ"ו אות' טז, יז), בני ציון (סי' ב), ספר השמיטה (עמ' צא סעי' א). וסיבת האיסור שאם נכרי עובד בשדהו כיון שקנין הגוף של ישראל, הרי הוא עובר בעבודת נכרי בשדהו.

ה. הרב זצ"ל (קונטרס אחרון סי' א) מוכיח מלשון הרמב"ם בסה"מ (מ"ע קלה): "שציונו לשבות מעבודת הארץ", ומתוס' (ע"ז טו ע"ב ד"ה מי) "כשהיא (השדה) ביד ישראל אחר יש בו אסור דאורייתא אם זרע ישראל", וכן מהחינוך (מצ' קיב). שרק כאשר בר חיובא עובד בקרקע עוברים בעשה, אבל אם העובד בה נכרי אין עוברים בעשה. וכ"כ הרצ"ה קוק זצ"ל במאמרו "עוללות שביעית", ומביא בשם הגאון האדר"ת שכתב על החיוב במצות עשה אף אם נכרי עובד בה כ"דברים מתמיהים".

עפ"י אותה שיטה הסוברת שהאיסור על העובד בעבודת ישראל ולא אם השדה

עצם זה שהם שייכים לאדם מישראל מחייב את שביעתם ועל כן אף אם נכרי חרש בבהמת ישראל בשבת – בעליה עוברים בחיוב השביעה.

ישנה דעה שלישית, בין הפוסקים¹ אשר סברה שהעשה של "ושבתה הארץ" מוטל על כל ישראל, ולכן אם שדה של ישראל נעבדת בשביעית כל ישראל עוברים ב"עשה". אולם דעה זו נדחתה ע"י הרא"ה קוק זצ"ל, ע"י בקונ' אחרון לשבת הארץ (סי' א).

ועל כן צדדי השאלה הן שתי האפשרויות שהובאו לעיל: מצות "גברא" או מצות "חפצא".

ד. יש שרצו² להביא ראיה מהגמ' בעבודה זרה (טו ע"ב): "א"ל אביי: וכל היכא דאדם מצווה אסור? והרי שדה, דאדם מצווה על שביעת שדהו בשביעית, ותנן: בש"א: לא ימכור אדם שדהו ניר בשביעית, וב"ה מתירין, מפני שיכול להובירה" ולכאורה החיוב הוא מוחלט בחיוב שביעת שדהו. אולם לענ"ד אין מכאן כל ראיה, שכן המדובר במוכר כלי עבודת אדמה לאדם מישראל, וממילא הקונה בשביעית קונה לצורך עיבוד שדהו ולא לצרכים אחרים ולו עצמו אמנם נאסר הדבר לכו"ע.

בקונטרס "עוללות שביעית"³ כתב הרצ"ה קוק שהראשונים לא קבעו דעה בנושא בצורה מפורשת, ורק האחרונים ניסו לדייק מדבריהם לכאן ולכאן.

1. כ"כ הלכות שביעית (זילבר פ"ד סעי' צב) שיש חיוב שביעה כללי על כל ישראל להשביע שדותיהם.
2. כ"כ בספר השמיטה (עמ' צא),
3. פורסם בקובץ "סיני" ושוב בשבת הארץ (השלם).
4. ע"י שבת הארץ השלם פ"א ה"א ופ"ד ה"ל.

חבל נחלתו

סעי' סג) שבכל מקום שהתירו מפני הפסד, אם אפשר יש להחמיר ע"י נכרי, "אבל מה שאסור ע"י ישראל במקום הפסד צ"ע אם מותר ע"י נכרי" עכ"ל. ומסתמך על שו"ת מהרי"ל דיסקין (סי' כז אות כד) שכתב להתיר לנטוע בשביעית עצי אקליפטוס ע"י נכרי במקום שהאזיר לא טוב וצריך לזכוכו, ויש לחוש לבריאות הגוף של יושבי המקום דאין שעת דחק גדול מזה⁵.

ז. אולם מסקנת הרא"ה קוק זצ"ל שדין אמירה לנכרי בשביעית כדינו בכל המצוות ואסורה אף בשביעית רק מדרבנן. וז"ל: "נראין הדברים, שאין חילוק בין שדה של גוי לשדה של ישראל, שגם בשדה של ישראל, אין ישראל עובר כשהגוי עובד, והאיסור הוא איסור שבות ככל איסורי תורה" (קוני' אחרון סי' א).

וכ"כ הגר"י אריאל (באהלה ש"ת ח"ג סי' י, עמ' 122): "בשאלה זו של אמירה לנכרי בשביעית הוכרעה ההלכה לקולא ע"י הפוסקים, כפי שכתב הגרא"י קוק זצ"ל באגרות ראייה (ח"א עמ' רפט) שאמירה לגוי בשביעית אינה אסורה אלא מדרבנן, וכן החזו"א (סי' יז אות כח) ומעדני ארץ (פרק יג). ומביא הגר"י אריאל את היתר הנטיעה ע"י נכרי של המהרי"ל דיסקין וכן היתר גיזום "חזירים" (שו"ת מהריל"ד סי' כז אות ד) ושירוש עשבים שוטים ע"י חרישה (שם אות יב) כל זאת דוקא ע"י נכרי. וכן מובא שם שהגרנ"ה הלוי התיר עפ"י מהרי"ל דיסקין והגר"ש סלנט עבודות דאורייתא בקרקע שנמכרה לנכרי ע"י נכרי.

נעבדת, כתבו האחרונים שמותר להשכיר לנכרי שדה של ישראל בהבלעה, והם: שו"ת מבי"ט (ח"ב סי' סד), שו"ת מהרי"ט (ח"ב יו"ד סי' נב), פאה"ש (סי' כג סעי' טו בי"ש ס"ק לא). ומשמע שאין בעל השדה עובר באיסור כאשר נכרי עובד בשדה ישראל בשביעית. ואעפ"כ אסרו הוראה ישירה לעבודת נכרי בשביעית עצמה משום שכר שביעית.

ו. בהכרעה במחלוקת, יש מהאחרונים שפסקו להחמיר. בשו"ת משנת יוסף (סי' מא) סבר ששיטת כל הפוסקים שישנו איסור שביטת הארץ ובעליה עוברים בעשה בכל מקרה שהאדמה נעבדת, והביא משו"ת נחפה בכסף שאם גוי זרע באדמת ישראל הפירות אסורים. כמו"כ הביא מתורת הארץ (ח"א פ"ו אות' א-י, טו-יז) שג"כ סבר כך. ומביא מהחזו"א (שביעית יז, כה) שהיא מחלוקת.

עוד כתב בשו"ת משנת יוסף (סוף סי' יב) שבמלאכה לאוקמי אילנא שהותר מחמת הפסד אין עדיפות לנכרי. ובשם הגרשז"א מביא שלא מצינו בפוסקים לעשות השקאה ע"י נכרי. ותולה זאת בשאלה האם עבודות שהותרו בשביעית צריך למעט עד כמה שניתן. ומסיים: "אבל כשאסור ע"י ישראל אפילו במקום הפסד כגון במלאכה גמורה או בגוף האילן וכד', א"כ כשלישראל עצמו לא מועיל היתר של לאוקמי, למה יהא מותר ע"י נכרי, לפי מה דקי"ל דאפילו כשנכרי עובד בשדה ישראל עובר הישראל על מ"ע דושבתה הארץ".

וכן דעת ספר ברית עולם (זילבר, סי' א

5. העוקב אחרי דבריו של המהרי"ל דיסקין יראה שבמפורש היקל ע"י נכרי ולא משום בריאות אלא שעת הדחק בעבודות דרבנן ולא כמש"כ המשנת יוסף.

מותר לעשותם ע"י נכרי. והדבר יכול להילמד מדיני שבת שבאיסורים מדרבנן הותר ע"י נכרי מטעמי הפסד, וא"כ ק"ו לגבי איסורי דרבנן בשביעית שכל חיובם בימינו הוא תרי דרבנן.

לדוגמא, הרב זצ"ל סבר שמלאכה לאוקמי פירא אסורה שכן: "מה שהוא צורך הפירות הפקיעה תורה שהפקירה את פירות שביעית לכל, וסלקה יד הבעלים מהם" (שבה"א פ"א ה"ז). אולם לפי המבואר כאן, נראה שע"י נכרי יהא מותר לעשות לצורך אוקמי פירא במידה ולא יהיו לעץ פירות בהפסד גדול. ואף שאנו נוהגים להקל באוקמי פירא מכח הוראת החזו"א, היתר זה ברור יותר אף לדברי הרב זצ"ל.

וכן כל המלאכות שמנה הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"א ה"ה) שיש בהם אברויי: "ולא יחתוך היבולת מן האילנות, ולא יפרק העלין והבדים היבשים, ולא יאבק את צמרתי באבק, ולא יענש תחתיו כדי שימות התולעת, ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך, ולא יסוך את הפנין, ולא ינקוב אותן, ולא יכרוך את הנטיעות, ולא יקטום אותם, ולא יפסג את האילנות וכן שאר כל עבודת האילן, ואם עשה אחת מאלו בשביעית מכין אותו מכת מרדות". נראה שאם יש בהם צורך גדול או הפסד גדול, מותר לעשותם ע"י נכרי. וניתן ללמוד זאת מתשובת המהרי"ל דיסקין (סי' כז) שבכמה מקומות התיר ע"י נכרי. ולעומת זאת מלאכת נטיעה או הברכה או הרכבה כתב המהרי"ל דיסקין (שם אות כב) שאין להתיר אף ע"י נכרי (אף שנטיעת עץ סרק שהיא מדרבנן התיר בשעת הדחק). והסיבה ברורה, כיון שאין בהם עתה צורך ונטיעתם או המלאכות האלו לא

ח. ראייה להקל יש מהמשנה במסכת שביעית (פ"ג מ"א) בה נאמר: "מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות משיפסקו עובדי עבודה".

וכתב על כך המגן אברהם (או"ח סי' רמד): "לאורחים — עפ"ג דשביעית מ"א כתב תו"ט שמביא הירושלמי דלא חיישינן לעוברים ושבים מפני מראית העין אלא לבני עירו וצ"ל דבשביעית הקילו עססי' תרע"א". והביא דבריו בתו"ח (שביעית פ"ג מ"א).

ובאר המשנה ראשונה (שביעית פ"ג מ"א): "נראה דוקא כשמוציא ישראל מעצמו הזבל אסור קודם הזמן שנתנו כאן, אבל אם הנכרי מוציאו בשליחות ישראל שרי כיון דאינו אלא משום מראית עין ובנכרי ליכא למיחש שיאמרו שלשדה שלו הוא מוציא... ובלא"ה שביעית קיל טפי דהכא לא חשו לעוברים ושבים מפני מראית עין והתם חששו כמו שחילק המגן אברהם דשביעית קיל. ונ"ל משום דזיבול בשביעית אינו אלא מד"ס ובד"ס לא החמירו במראית עין כ"כ..."

מבואר בדבריהם שהקילו בהוצאת זבלים בשביעית שאסורה משום מראית עין ומותר לעשותה ע"י נכרי.

וכן בשו"ת אור לציון (שביעית פ"ב סי"ג) התיר עקירת עשבים המפריעים למעבר או לצורך בניה במקום ע"י נכרי. וכן נראה מדברי הראש"ל צ"ח הר"א בקשי דורון בענין נטיעה בשביעית ע"י נכרי לצורך ישוב א"י (שו"ת בנין אב ח"ג סי' מא).

ט. עפ"י הכרעת גדולי אחרוני דורנו שאיסור אמירה לנכרי בשביעית הוא ככל איסורי תורה ואין הוא איסור "חפצא", יש ללמוד לגבי מלאכות האסורות מדרבנן, שמחמת הפסד או צרכי מצוה, אע"פ שעשייתן אסורה ע"י ישראל — מדרבנן, הרי

חבל נחלתו

נועדו לצורך פירות השביעית אלא לפירות שיגדלו בשנים אחר השביעית. י. נלענ"ד שהסיבה שחלק מהפוסקים נמנעו להסתמך על היתר זה נובעת מהסתמכות על הדעה הסוברת שיש איסור תורה במלאכות ע"י נכרי בשדה ישראל בשביעית כמבואר לעיל. אולם כיון ששמיטה בזה"ז מדרבנן וכיון שגדולי

הפוסקים הכריעו שלא כדעה זו, נראה שבשאלות שעולות בשמיטה במלאכות האסורות מדרבנן כגון בשאלות על עבודות שאינן חקלאיות או שלא לשם מטרות חקלאיות, או כאלה שנוצרו בגלל תקלות כגון מלוי אדמה בבורות או חריצים עמוקים, יש להסתמך ולהורות כן למעשה⁶.

סימן מג

בכורות מסופקים

תשובה

שאלה

א. אם המדובר בבכורות שלא נפל בהם מום, הרי הבכורות קדושים ואסורים בגיזה ועבודה ואסורים בהרבעה. מקור ההלכה במצוה מפורשת מן התורה (דברים טו, יט-כא): "כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך, לא תעבד בבכר שורך ולא תגזז בכור צאנך. לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר יבחר ה' אתה וביתך. וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו לה' אלהיך. בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל". ונאמר בספרי (דברים פ"ט קכד): "מכלל שנאמר לא תעבד בבכור שורך ולא תגזז בכור צאנך מלמד שהבכור אסור בגיזה

מגדל יהודי של כבשים ועזים לא ידע כלל מענייני בכורה בבהמות. במשך שנים גדלו בעדרו אילים ותיישים בכורות ללא שום מעשה מצדו וללא שום בקרה ורישום. במשך השנים חלק מהזכרים הושארו לשם רביה והגדלת העדר, ולגבי שאר הזכרים היה מוכר את התיישים לערבים לאכילה, ואת האילים-כבשים ליהודים וערבים. לאחר כעשרים שנה מהקמת העדר הצטרף כשותף מגדל נוסף שמתכוון למכור את האמהות לגוי לפני ההמלטה. למה הוא צריך לחשוש, ומה עליו לעשות כדי שלא יהיה שום חשש איסור בעדרם המשותף מכאן ולהבא?

6. באתר האינטרנט של הרה"ג יעקב אריאל שליט"א ענה שאם יש צורך אמיתי בפעולת ניכוש היא מותרת ע"י ישראל, במידה וריסוס וכיסוח העשבייה אינם יעילים, לעומת זאת אם אין צורך הכרחי אסור אף ע"י נכרי. ולענ"ד, מותר ע"י נכרי אף בניכוש, וכ"ש אם הנכרי הוא קבלן שבא מעצמו ומעדיף דוקא לנכש ולא לרסס או לכסח. ונראה שפעולתו בניכוש עדיפה מבחינה היתרה ההלכתית על פעולת ישראל בריסוס וכיסוח.